

FENER RUM PATRİKHANESİ ve FAALİYETLERİ

Cansen Öncü*

Rum Ortodoks patrikhanesi, günümüzde Fındıklı ve Kabataş adını verdiğimiz yerler arasındaki bir manastırda kurulmuş, sonra o zamanlar küçük bir ahşap kilise olan Ayasofya'ya taşınmıştır. Daha sonra (sırasıyla) Aghiairini kilisesine, Aghian Apostoloi kilisesine, Pamakaristos Manastırına, Haliç Fenerindeki Panaghia Vlahsarai kilisesine, Balat'taki Aghios Dimitrios kilisesine, son olarak da Fener'deki Aghios Gheorgios kilisesine geçmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) kurulduğu zaman İstanbul Başpiskoposu, Rumeli ve Anadolu piskoposlarını yönetimi altına alarak "Konstantiniyye-Yeni Roma Başpiskoposu ve Cihanşümül Patrik" unvanını almıştır.¹

Ortodoks Kilisesinin başpiskoposluğu İstanbul'da Fener semtindeki Ayayorgi kilisesinde bulunduğu için Türkiye'de "Fener Rum Patrikhanesi" adıyla anılmaktadır. Semt önemini, Rum patrikhanesinin ve Ortodoks kilisesinin merkezi olmasına borçludur.² İstanbul Rumlarının odak noktası sayılan Fener Rum Ortodoks patrikhanesi, bu çevredeki Rum soylularının ve zenginlilerinin mekânı olmuştur. Fener semti de Bizans döneminden beri Rumların baskın oldukları bir bölge olmuş ve 1960'lı yıllara kadar bir Rum semti olarak kalmıştır. Aynı zamanda dünyanın değişik ülkelerinden Ortodoksların ziyarete geldiği bir yer konumuna gelmiştir.³

Fener Rum Patrikhanesi'nin Kuruluşu ve Gelişimi:

Fener patrikhanesi, İmparator Büyük Konstantin tarafından miladi IV. asırda şark hristiyanlarının dini inançlarına cevap vermek amacıyla Roma Kilisesi'ne tabi olarak kurulmuş ve 1054'de İstanbul Kilisesi istiklalini ilan ederek Garp Kilisesinden ayrılmıştır. Bir kilisenin Ekümenik (evrensel) kabul edilmesi için bir havari tarafından kurulmasının kriter alındığı İznik (325) konsilinde, bu şarta uyan İskenderiye, Antakya, Roma Kiliseleri Ekümenik (evrensel) patrikhane olarak tescil edilirken, bu kritere sahip olmayan İstanbul Kilisesi Hereclea Metropolitliği'ne bağlı bir episkoposluk kilisesi olarak kabul edilmiştir.⁴

Zamanla İstanbul patrikhanesi Roma patrikhanesinden uzaklaşmaya başlamıştır. Batı Roma İmparatorluğu'nda papalık ve Doğu Roma İmparatorluğu'nda İstanbul patrikhanesi iki başlı yönetimin iki başlı kilisesini teşkil etmişlerdir.⁵ Böylece hristiyan dünyasında ayrılıklar başlamıştır. Bir grup Hz. İsa'nın "Tanrılığı"ını kabul etmiş (Ortodoks), diğer bir grup ise "İsa'nın Tanrılığı ve insanlığı tartışılmaz, birbirine de karıştırılmaz" görüşünü (Katolik) benimsemiştir. Efes'te bu karışıklıkları gidermek için yeni bir konsil toplanmış ve burada "İsa iki tabiatlıdır; biri ruhani biri de bedeni olarak hem insan hem de tanrıdır" şeklinde bir karar alınmıştır. Bu görüşü benimsemeyenlerin mücadelesi üzerine konsil Kadıköy'de tekrar toplanmıştır. Roma'daki papanın isteğine uyararak konsil, İsa "iki tabiatlıdır" görüşünü tekrar kabul etmiştir. Ayrıca Kadıköy konsili daha önce İstanbul patrikliğine tanınan hakları teyit etmiştir. Bu karar İstanbul'u Roma seviyesine yükseltmiştir ama kiliselerin ayrılığını da kesinleştirmiştir. Konsilin bu önemli kararları günümüze kadar gelen patrikhaneyi;

* Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Lisans III. Sınıf Öğrencisi. Cansen.oncu@hotmail.com

¹ Bu unvanın Rumcası "Arhieposkon Konstantinouleas Neas Romis Ke İkumenikos Patriarhis" olarak tarihe geçmiştir. Jak Deleon, *Balat ve Çerçevesi, Bir Semt Monografisi*, Can Yayınları, İstanbul, 1991, s. 128.

² İrfan Kıbrıslıoğlu, "Patrikhane Köstebekleri: Balat ve Fener Semtlerinin Rehabilitasyonu (İstanbul Tarihi Yarımadası)", *Fatih Belediyesi Avrupa Birliği UNESCO Dünya Mirası Merkezi*, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1998, s.25.

³ Deleon, *a.g.e.*, s.134

⁴ Mehmet Çelik, *Türkiye'nin Fener Patrikhanesi Meselesi*, Akademi Kitabevi, İzmir 1998, s.55.

⁵ Sami Emirhan, *Fener Rum Patrikhanesi'nin Dünü Bugünü ve Yarını*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1995, s.2.

Ortodoks dünyasının bayraktarlığı yaparak Vatikan ile rekabet etmesine ve zamanımızda ise yeni bir Vatikan olma yoluna itmiştir.⁶

Hıristiyan dünyası Hz. İsa'nın tabiatı dışında IX. asırdan itibaren ikonaları tartışmaya başlamıştır. Ortodoks Hıristiyanlar ikonalara ibadetlerinde büyük önem vermekteydiler. Evlerine ve kiliselerine asarak önünde ibadet etmekte geleneği bu mezhebin gelenekleri arasına yerleşmiş durumdaydı. İkonalar daha çok İsa'yı, Meryem'i ve kutsal ruhu tasvir eder ve bu resimlerde Ortodokslar ilahi güzellikler bulmaktaydılar.⁷

İki kilise arasındaki bu çekişme Bizans'ı da yıpratmıştır. Özellikle Bizans 1400'lü yıllarda Türk tehlikesini hissetmiş ve çevreden yardım alma gereği duymuştur.1439 yılında bu sefer Floransa'da konsil toplanmıştır. Birçok konunun tartışıldığı bu konsilde üstünlük Vatikan'dadır. Bir kısım düşünürler, Ortodoks kilisesinin kurtuluşunun ancak Türk egemenliğinin kabul edilmesi ile mümkün olacağını kabul etmiştir.⁸ Zamanla da Türk hâkimiyetinden kurtulacaklarını planlamışlardır. Bu düşünce Ortodoks ve Katolik toplumların birbirine olan büyük düşmanlığını göstermektedir.

Yandaki Resim: Fener Rum Patrikhanesinden bir görünüş.

İki kilisenin ayrılma sebebi sadece aralarındaki yetki mücadelesi değildir. Doğu-Batı kiliselerinin arasındaki kültür farkı da bu ayrılmaya destek verir. Doğuda kilise topluluklarını oluşturan halkın görüşü çok önemliken, batıda kilise örgütünün kendisi her şeyden önce gelmektedir. Piskoposlar arasında tartışılmaz bir yetki üstünlüğüne sahip olan papa Katolik kilisesinin tek lideridir. Bu kadar güçlü olmasına karşın, Vatikan konseyi, 1870'te bir de "papanın yanılmazlığı" kuralını kabul etmiş ve Fener Patriği eşitler arasında birinci kabul edilmiştir. Patriğin bu önceliği onursaldır. Roma'da özellikle IX. yüzyıldan itibaren papa'nın siyasi otoritesi iyice ortaya çıkmıştır. Ama İstanbul'da siyasi otorite her zaman imparatordadır.⁹

XII. yüzyılda gerçekleşen IV. Haçlı Seferi hem Bizans İmparatorluğu hem de patrikhane için büyük bir yıkıma yol açmıştır. 1204'te Kudüs'e yönelmek yerine, İstanbul'u işgal eden Latinler, 1261'e kadar bu şehri harabeye çevirmişlerdir. Patrikhane ise bu yıkımın ardından İznik'e taşınmıştır.

Latinlerin istilası bittikten sonra, iki kilise birleşmek amacıyla tekrar toplanmışsa da yine başarı sağlanamamıştır. Bunun ardından iki yüzyıl boyunca toparlanamayan Doğu Roma İmparatorluğu 1453'te Osmanlı Devleti tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Patrikhane teşkilatına bakacak olursak, bütün Ortodoks kiliseler, Doğu kiliselerine tabi olarak onun etrafında toplanmışlardır.(Gregoryenler, Süryaniler ve bazıları hariç) Doğu kilisesinde en yüksek makam patriklidir. Papaz, Piskopos, Metropolit bu bünyede bulunmaktadır. Sensinot meclisi ve Metropolitler heyeti de meclis olarak bu yapıda mevcuttur. Yapısal olarak ise kiliseler ve manastırlar vardır. Katolik Hıristiyanların, yani Garp kilisesinin en yüksek makamı Roma Kilisesi ve en yüksek reisi ise papa olduğu gibi, Ortodoks Hıristiyanların, yani Şark kilisesinin en yüksek makamı, Fener patrikhanesi, lideri ise Fener Patriğidir.¹⁰ Bunlardan başka ikinci derece patriklikler de vardır. Bunlar, Rus Ortodoksların reisi Moskova Patrikliği, merkezi İskenderiye olan Mısır ve Tevabii Rum Patrikliği, merkezi Şam olan Antakya Patrikliği ve Kudüs Rum Patrikliğidir. Bunların hepsi en yüksek makam olan Fener patrikhanesine bağlıdır. Başpapaz Fener Rum Patriği'dir ve son söz ona aittir.¹¹

⁶ Emirhan, *a.g.e.*, s.2.

⁷ Emirhan, *a.g.e.*, s.3.

⁸ Emirhan, *a.g.e.*, s.4.

⁹ Ahmet F. Özbilge, *Fener, Balat, Ayvansaray*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005, s.157.

¹⁰ Bekir Berk, "Patrikhane ve Kıbrıs", *Şebilürreşad Dergisi*, Dağcın Güneş Yayınları, İstanbul, 1962, s.16.

¹¹ Çelik, *a.g.e.*, s. 66-67.

İstanbul'un Fethinden Sonra Patrikhane:

1453 yılında İstanbul'u fethederek başkent yapan Fatih Sultan Mehmet burada çok sayıda Rum Ortodoks'un yaşadığının bilincinde ve patrikhanenin öneminin farkında olup patriklik makamına yüz yüze görüştüğü Cennadios'u getirmiştir. Bir fermandan, patrikhaneye önceden sahip olduğu haklardan daha fazlasını vererek ona özerk bir statü kazandırmıştır. Fatih'in tek istediği, bir daha kesinlikle Vatikan ile birleşme çabasına girilmemesidir. Zaten seçtiği Cennadios da birleşme karşıtıdır.¹²

Yandaki Resim: Fatih Sultan Mehmet.

Helenizm ve Rum Ortodoks kilisesinin varlığını Osmanlı İmparatorluğu döneminde devam ettirebilmesi Fatih Sultan Mehmet sayesinde olmuştur. İstanbul'un fethinden sonra Ege adalarına, Akdeniz ülkelerine, özellikle Yunanistan'a, İtalya'ya ve Fransa'ya göç eden Bizans'ın "aristokrat" aileleri, Fatih Sultan Mehmet'in Ortodoks mezhebini serbest bırakmasıyla Türkiye'ye geri dönmüşlerdir. Fatih, Ortodoksluğu Avrupa'daki Katolik güce (Batı Roma Kilise'si, yani papalık) bir "set" olarak görmüştür. Rum Ortodoks Patrikliği bu sayede Bizans İmparatorluğu'nun sağladığı imtiyazları devam ettirmiştir. Fatih, bir altın asa, bir beyaz at ve 400 düka altın hediye ederek patriğin tüm Ortodoks dünyasının "ruhani" lideri olduğunu bildirmiş ve patrikhanede ihtişam içinde yaşamasına özen göstermiştir.¹³ Ayrıca Fener patrikhanesinin Rum cemaati üzerindeki yetki ve sorumluluklarını aynen devam etmesini sağlamıştır. Nitekim Fatih daha sonra Cennadios'a gönderdiği bir beratla, patrikhanenin görev, sorumluluk ve statüsünü belirlemiştir; "Kimse patriğe tahakküm etmesin. Kim olursa olsun kimse kendisine ilişmesin. Patrik ve maiyetinde bulunan büyük rahipler her türlü hıdmat-ı umumiyeden müebbeden mafur olsun. Kiliseleri camiye tahvil edilmesin, izdivaç ve definleri adat-ı saireleri Rum kilisesi usul-u kavâidine tevfikân ve kemakân ifa olsun, paskalya yortularının icrasında devam olunarak bu münasebetle Fener, yani Rum mahallesi kapıları üç gece açık kalsın."¹⁴

Fatih'in verdiği imtiyazlar sayesinde, Ortodoks patrikliği gerek dâhili istiklali gerek ruhani salahiyyet sahasının etkileri bakımından Bizans devrine nispetle daha kuvvetli ve nüfuz dairesi daha geniş bir müessese haline gelmiştir. Fatihten önce asırlar boyunca patrikhane imparatorların, yani din Devletinin müdahalesine maruz kalmıştır. Türk idaresinde vaziyet tamamıyla bunun aksinedir. Zira müslüman Türkler, muhtariyet verdiği hıristiyan-Rumların din, mezhep ve medeni hukuk işlerine karışmamış ve patrikhaneyi devlet siyasetine hiçbir zaman alet ittihaz etmemiştir. Sonraları yapılan tetkikler, Türk devrindeki imtiyazların Bizans devrini gölgede bırakacak kadar geniş olduğunu meydana çıkarmıştır.¹⁵

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinden sonra, burada bulunan halkın yaşayış tarzını ve dini bağlılıklarını değiştirmemiştir. Aksine onların (Ortodoks kilisesi) koruyuculuğunu üstlenerek, daha rahat faaliyetlerde bulunmalarını sağlamıştır. Fatih yayınladığı fermandan kilise ve inançların teminat altında olduğunu bildirmiştir. Bu imtiyazlar Rumlara olduğu gibi Yahudi ve Ermeni cemaate de tanınmıştır.

Ortodokslara Osmanlı Devleti tarafından verilen dini imtiyazlar şu şekilde sıralanabilir;

1. Ortodoksları kimse rahatsız etmeyecektir.
2. Patrik ve ona bağlı piskoposlar her türlü vergiden muaf tutulacaktır.
3. Piskopos ve metropolitler yargı ayrıcalıklarına sahip olacaklardır.

¹² Özbilge, a.g.e., s. 157.

¹³ Deleon, a.g.e., s. 136.

¹⁴Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Faaliyetleri (1908-1923)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınlar, İstanbul, 2001, s. 122-123.

¹⁵ Berk, a.g.m., s.21.

4. Evlenme, boşanma ve dini ibadetlerini özgürce yerine getirebilecekler.
5. Kiliseler cami olmayacaktır.

O zamana dek sadece ruhani lider olan patrik bu maddeler ile padişahın koruyuculuğunda kendi dini topluluğunun birçok dünyevi işlerinin de tartışılmaz yöneticisi olmuştur. Rum Ortodoks patriği, dini yetkilerine, yargı ve eğitim alanındaki yetkilerini de katmıştır. Osmanlı Devleti bünyesindeki Ortodoks mezhebinden olan Sırp, Romen, Bulgar, ve bazı Arnavutlar Rum Ortodoks Patrikliğine bağlanmışlardır. Böylece patrik çok geniş bir kitle üzerinde söz sahibi olabilmıştır.¹⁶

Yandaki Resim: Ortodoks Hıristiyanlar için kutsallık arz eden ikonlardan bir örnek. Tasviri en yaygın biçimde yapılan Hz. İsa ve Kutsal Meryem.

Brockelman, 1949'da Paris'te yayınlanan "Histoire Des Peuples Et Dese Tats İslamiques" adlı eserin 235. sayfasında Fatih'in icraatından bahsederken bu noktayı şöyle anlatır: "Hükmü altına aldığı Rumların vaziyetini derhal tanzim etti. Ecdadı nasıl Bulgarların ruhani tesisatına ilişmemişse kendisi de İslamiyet'in dini ananelerine dahi mutabık olan o eski hikmet-i hükümete tamamıyla riayet ederek Rum Ortodoksların üzerinde medeni hukuk itibariyle kaza hakkı da vererek salahiyetlerini büsbütün arttırdı." Patrikhanenin ruhani salahiyet sahasının da eskisine nispetle fevkalade genişlediğini 1934'te Paris'te yayınlanan "Historire De La Turquie" adlı eserinin 193. sayfasında Colonel Lamouche, şöyle anlatır: "Kilise kanunlarına göre evvelce ruhani salahiyeti kendi patriklik hudutlarına, yani Trakya ile Anadolu'ya münhasır olan Ortodoks patriği artık (Rum milletini) teşkil eden bütün Ortodoks hıristiyanların hukuki

reisi vaziyetine geçti. Rum Piskoposları da ruhani dairelerindeki Ortodoksların mahalli reisleri ve Türk idaresine karşı mümessilleri haline geldi. İslam hukukunun aile, nikâh, talak ve miras ahkâmı gibi bazı kısımlarının mahiyetleri itibariyle hıristiyanlara tatbikine imkân olamayacağı için bu hususlarda kaza salahiyeti piskoposluk idarelerindeki ruhani mahkemelere bırakıldı. Ceza sahasında bile bunlara bazı salahiyetler verildi."¹⁷

Görüldüğü gibi patrikhane Fatih zamanında istiklaline kavuşmuş, huzur ve ehemmiyetle en geniş haklara sahip olmuştur. Patrikhaneye verilen dini ve sosyal imtiyazlar zamanla daha da genişletilmiştir. Azınlıklar kendi okullarını açıp tedrisata giriştiği vakit devlet bu okullara hiçbir şekilde müdahale etmemiş, ders programlarına karışmamıştır. Azınlıkların her gün yeni imtiyazlar elde etmesine paralel olarak patrikhane de imtiyazlarını genişletmiş adeta devlet için devlet olmuştur. Çünkü Fatih zamanında verilen fermanla kiliselere devlet müdahale etmemiş, iç işlerine karışmamıştır.¹⁸

Osmanlı Döneminde Patrikhanenin Yetkileri ve XIX. Yüzyıldaki Faaliyetleri:

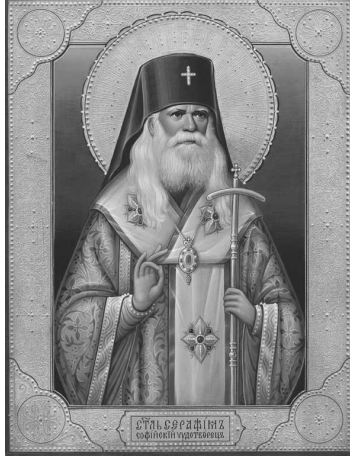
Bütün padişahlar patriklerden ve patrikhaneden sadakatten başka bir şey istememişler ve beklememişlerdir. Varlığını, istiklalini ve dindaşlarına karşı olan hâkimiyetini Fatih'in bahsettiği imtiyazlara borçlu olan patrikhanenin buna karşı mukabelesi devletin zayıflamasının ardından ihanet olmuş, kendisine hayat hakkı verenlere karşı suikast tertiplerine girişmiş, elde ettiği hakları silah olarak kullanmış, hamisini bu silahlarla kullanmaya kalkışmış, Türk İmparatorluğunu yıkmaya uğraşmış, İslam'a harp ilan etmiş, her fırsatta müslüman Türk'ün düşmanları ile birleşmiş, ona karşı kahpece tertiplere girişmiş, merkezi İstanbul olmak üzere Bizans İmparatorluğunu ihya maksadıyla Yunan ihtilalini hazırlamış, bir fesat ocağı, tertip hanesi, ihanet yuvası olarak faaliyette bulunmuştur.¹⁹

¹⁶ İlknur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, Ankara, 1993, s. 174.

¹⁷ Berk, *a.g.m.*, s.22.

¹⁸ Emirhan, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁹ Berk, *a.g.m.*, s.21-22.

Yandaki Resim: Ortodokslar için kutsallık arz eden ikonalarından bir örnek.

Patrikhane özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine karşı zaman zaman ihanet içerisinde olmuştur. Osmanlı yönetiminin iyi niyetine karşılık hep eski Bizans'ın canlandırılması hayali peşinde koşulmuştur. Zaten patrikhanenin Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşaması Bizans'ın devam ettiği havasına sokulmuş ve er geç Bizans'ın tekrar canlanacağına inanılır olunmuştur.²⁰

İstanbul Patriği Grigoryus, Yunanistan'ın bağımsızlığı ile sonuçlanan Mora isyanının çıkmasında önemli rol oynamıştır. Ancak isyanın başı olan patrik Grigoryus kendisine yönelen şüpheleri dağıtmak için asileri aforoz etmiştir. Oysa bu göz boyamak için yapılan bir harekettir. Grigoryus bu hareketinde samimi değildir. Zira elebaşlarının kim olduğunu ve cemiyetin faaliyetlerini zamanında hükümete bildirmemiştir. Bu arada Rusya'nın gizli sırlarına vakıf olma başarısını gösteren Kırım'lı Yusuf Bey sadrazama Rusya'dan getirdiği çeşitli belgeler sunmuştur. Bu belgelere göre isyanın hazırlayıcısı patrik Grigoryus'tur. Sadrazam Ali Paşa durumu padişaha arz etmiş ve Padişah sadrazamla konuyu detaylarıyla tartışmıştır. Kimseye haber verilmeden ani bir baskınla patrikhanenin aranmasını emretmiştir. Baskın başarılı bir şekilde yapılmış ve isyana ait tüm belgeler ele geçirilmiştir. Ele geçirilenler arasında Morali asilere yazılan mektuplar, İstanbul'daki hazırlıkların ne durumda olduğu hakkında verilen bilgiler, Dışişleri bakanlığında çalışan Fenerli Rumların Devletin gizli bilgilerine ait verdikleri raporlar, İngiliz ve Fransız elçilerin patrikhaneye verdikleri gizli bilgiler, Rusya'daki isyan hazırlıklarına ait bilgiler, Odessa'daki Etniki Eteryia Cemiyetinden gönderilen silahlara ait dökümler, dünya Ortodoks âlemine hitap eden mektuplar, yardım ve para makbuzları yer almaktadır. Bulunan deliller sonucunda patrik suçunu kabul etmiş ve hiçbir şeyi inkâra yönelememiştir. Bunun üzerine II. Mahmut patrik Grigoryus'u patrikhane kapısında astırmıştır. O günden beri orta kapı patriğin anısına hep kapalı tutulmuştur. Bu olay, Rumların içinde kin ve nefrete dönüşmüş, o günün intikamını alacakları güne kadar o kapının açılmaması kararı alınmıştır.²¹

Fener patrikhanesi evrensel bir kilise olmamasına rağmen bütün siyasi faaliyetlerinde Rum halkının kilisesi gibi davranmıştır. Patrik ise Osmanlı padişahlarından aldığı imtiyazlarla bir kral gibi muamele görmüştür. Patriğin emrinde dini konularda çalışan "Sinad Meclisi"ne ilave olarak "Cismani Meclis" de kurulmuştur. Patrikle görüşebilmek ancak "mabeynciler" vasıtasıyla mümkün olmaktadır. Patrikliğin güç ve kuvvet kazanması azınlıklar, özellikle Rumlar üzerinde etkili olmuştur. Rumlar patriğe her konuda güvenmiş ve itimat etmişlerdir. Patrikhane de ileride kurulacak Rum İmparatorluğu'nun temellerini atmayı hayal etmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için bazı patrikler ideolojileri yaşatmanın yegâne yolunun eğitim olduğu bilincindeydiler. Bu nedenle de patrikhaneye bağlı dini okullarda Rum vatanseverliğini işlemişlerdir. Papazlar ise patrikhanede aynı duygular ile yetiştirilmiş ve bunlar en ücra köylere kadar giderek vaazlarda Rum milliyetçiliği fikrini aşlamışlardır. Patrikhane Rum milliyetçiliği fikrini aşılarken, diğer yönden de Ortodoks olan fakat Rum olmayan Bulgar, Sırp ve Arnavutların ibadetlerini Rumca yapmaları emrini vermiş ve kendi dilleri ile dilleri ile yazılmış kitapları toplatarak yaktırmıştır.²²

Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki tebaalar daimi surette din ve inanç özgürlüğü içerisinde yaşamıştır. Gayrimüslim olarak adlandırılan bu gruplar "Haraç" denilen bir vergi ödemekle mükellef tutularak ve genelde ticaret, tercümanlık, el sanatları, esnafılık gibi işler yaparak hayatlarını idame ettirmişlerdir. Hıristiyan ve Yahudi tebaanın giyimi Türklerin giyimine benzemekle birlikte Türklerin sık giydikleri, beyaz, sarı, kırmızı ve yeşil renkleri giymemişlerdir. Sosyal ve dini yaşantılarında kısıtlamalar olmamıştır. Kendilerine ait matbaa kurarak dini eserlerini bastırabilmişler. Kilise, manastır ve sinagoglarda kendi dinlerinin ibadet ve ayinlerini yapmaları engellenmemiştir. Ayrıca

²⁰ Emirhan, a.g.e., s.12.

²¹ Emirhan, a.g.e., s.14-15.

²² Emirhan, a.g.e., s.13.

devlet teşkilatı içinde Hıristiyan tebaanın manastır ve kilise işlerine bakan “piskopos halifesi” adı altında resmi bir daire kurulmuştur.²³

Patrikler, Ortodoks Hıristiyanlar arasındaki kişisel meselelerde de dini ve hukuki hüküm vermişlerdir. İstanbul patriği her yıl cemaatinden topladığı paralardan oluşan belli bir miktar vergiyi Osmanlı hükümdarına ödemiştir. Ancak patriğin yönetiminde bulunan kiliseler, kilise arazileri ve papazlar haraç ve diğer vergilerden muaf tutulmuşlardır. Patrik ve metropolit seçimi de ise seçilmek isteyen kişi devlete teminat akçesi ödemek suretiyle padişah tarafından göreve atanmıştır.

XIX. yüzyıla kadar gayrimüslimler, Devletin kendilerine tanıdığı haklardan yararlanarak son derece rahat bir hayat sürmüşlerdir. Fransız ihtilalinden sonra gelişen Batılı düşünce ve ideolojiler Osmanlı toplumunda tartışmaya başlandığında, Avrupalılarla yakın ilişkileri olan gayrimüslim topluluklar bu ideolojilere sahip çıkmaya başlamışlardır.²⁴ Bu cemiyetlerin tahrikleri sonucu, büyük devletler “azınlıkların haklarını korumak” bahanesiyle, Osmanlı Devleti’nin iç işlerine müdahale etme

fırsatını elde etmişlerdir. Bu devletler, “hasta adam” olarak takdim ettikleri Osmanlı Devleti’nin çöküşünü hızlandırmak için “Slav, Rum, Ermeni, Arap” vb. Türk olmayan milletleri kışkırtarak, onları milliyetçilik akımına teşvik etmişler, böylece bu toplulukları Osmanlı egemenliğinden koparma yoluna gitmişlerdir.²⁵

Yandaki Resim: XIX. yüzyılda Fener Rum Patrikhanesi. (Karşı tepedeki bina)

Rumlar Ortodoks kilisesine tanınan haklardan faydalanarak dini ayin serbestliği içinde eğitim ve öğretim faaliyetlerine girişmişlerdir. Kiliselere bağlı olan ve din eğitimi veren cemaat okulları patrikhanenin idare ve kontrolünde olmuştur.

İngiltere, Fransa ve Rusya gibi müttefik ve koruyucularından feyiz alan Rumlar bağımsız Yunan Devletini kurabilmek için, bu yolda bütün teşkilatlarını yeniden organize etme yoluna gitmişlerdir. Bu faaliyetlerini sürdürebilecekleri ve dikkatlere nazar olmayacak tek yer okullardır. 1774’ü takip eden yıllarda başta İstanbul, Teselya ve Mora’dakiler olmak üzere bütün Rum okullarının özellikle dini yapısı bakımından çehresi değişmiştir. Sınıflarda ihtilalî papazlarla birlikte komitacılar da ders vermeye başlamışlardır. Etniki Eteryacı cemiyetinin kurulmasından sonra Rum okulları bu cemiyetin denetimine girmiştir. Artık okul, eğitimden çok politikanın hizmetinde olmuştur. Rum okullarının tarihe geçen en büyük faaliyeti “Panhellenizm” in kuvvetlenmesiyle bir bağımsız Yunan Devletinin kuruluşuna aracı olması ve bunun gerçekleşmesinde büyük bir rol oynamasıdır.²⁶

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya savaşına sürüklendiği dönemde azınlık okullarının sayısı bir hayli artmış ve savaşın sonunda ise Rum okulları adeta bir silah deposu haline gelmiştir. Rum okullarının Yunan politikasına alet edilmesine ve Türkler aleyhine güttükleri siyasete örnek olarak Edremit Cunda Adası belediye başkanının adadaki Rum okulundan ele geçirdiği 1884 yılı ders programının içeriğinde Türk milletinin birlik ve bütünlüğünün hangi yöntemlerle bozulacağı, Rum gençliğinin Türklere karşı ne şekilde yetiştirileceği ve nihai amaç olarak İstanbul’un ne şekilde ele geçirileceğine dair oldukça çarpıcı açıklama ve yöntemlere rastlamak mümkündür.²⁷

²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.321.

²⁴ Emre Özyılmaz, *Heybeliada Ruhban Okulu*, Tamga Yayınları, Ankara 2000, s. 23–24.

²⁵ Haydaroğlu, a.g.e., s. 174.

²⁶ Haydaroğlu, a.g.e., s. 175.

²⁷ Haydaroğlu, a.g.e., s. 178.

En eski Rum okulu “Fener Rum Mektebi”dir. XIX. asırda bu okul Türkiye’deki Rumların kültür merkezi olmuş, ders programının zenginliğinden dolayı vilayetlerden gelen varlıklı ailelerin çocukları bu okulda okumuş ve bunlar sayesinde de Yunan kültürü her tarafa yayılmıştır.²⁸

Islahat Fermanı ile patrikhanenin ve müslüman olmayan dini kuruluşların, hukuksal ayrıcalıkları daha da genişletilmiş ve bu kuruluşların temsilcilerinin il ve ilçe meclisleri ile Ahkam-ı Adliye kurumlarında temsilci bulundurabilmelerine olanak sağlanmıştır.²⁹

Patrikhane, son altmış sene, 1860-1862 Nizamnamesine göre idare edilmiştir. Osmanlı padişahı Sultan Abdülaziz tarafından tasdik edilen bu nizama göre patrikhane, patriğin nezaretinde olup, sivil işler için dört metropolit ve sekiz laikten müteşekkil muhtelit bir meclisin de yardımını temin eden 12 kişilik synode (Her iki meclis: Les Devx Corps) tarafından idare edilmiştir. Öte yandan, patrikhanenin Yunanistan lehinde gittikçe artan siyasi faaliyetlerini dikkatle takip eden Bulgarlar, 1870’te, Sırpılar 1879’da, Rumenler ise 1885’te kiliselerinin istiklalini ilan ile müstakil dini cemaatler tesis etmekte gecikmemişlerdir.³⁰

Milli Mücadele Döneminde Patrikhanenin Faaliyetleri:

1919 Temmuz’unda Fener Patrikhanesi’nin kapısına Bizans İmparatorluğu çifte kartallı bayrağı asılmıştır. Eski Yunanistan’ı ihya etmekle beraber, Doğu Roma İmparatorluğunu dirilterek İstanbul’u baş şehirleri haline getirmek amacıyla Farmason Eksanton’un iki arkadaşıyla birleşerek kurduğu ve Rus Çarı’nın yaveri Farmason Aleksandr İbsilantin’in geliştirdiği Etniki Eterya Cemiyeti, Fener patrikhanesine bağlı olduğu halde, Türk milletini sırtından vurmak için, bu cemiyetin kolları yerine geçmek üzere, Rum Matbuat Cemiyeti, Rum Müdafai Milliye Cemiyeti, Rum Trakya Cemiyeti, Rum Muhacirin Cemiyeti, Rum Tüccar Cemiyeti, Rum Küçük Asya Cemiyeti, Rum Ebedi Cemiyeti ve Rum İzcilik teşkilatı gibi cemiyetler kurmuş ve bu cemiyetler vasıtasıyla, müslüman Türklere suikast hareketlerine girişmiştir.³¹

İstanbul Patrikhanesi, 1821-1919 yılları arasında 98 yıl Etniki Eterya Cemiyetlerinin merkezi olmuştur. 1896 yılında Etniki Eteryanın birinci derecedeki üyeleri muhalif parti başkanları ile yabancı memleketlerde bulunan Rum zenginlerinden oluşmaktaydı. Başkanları ise, eski Atina Belediye reisi Milas’tı. Etniki Eterya, programı gereği olarak Avrupa devletlerine Türk vahşeti ve Türklerin medeni olmayan insanlar oldukları hususunda propagandalar yapıldı.³²

Bağımsız bir Yunanistan’ın kurulmasından sonra, Etniki Eterya iki yönlü bir çaba göstermeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu artık Avrupa’nın yaşlı adamıdır. Saray olabildiğine bir entrika ve sefahat yuvası olma yolunda yozlaşmıştır. Hazine müflis ama hanedan ve vüzerâ sefahati alabildiğine gitmektedir.

Etniki Eterya’nın Osmanlı İmparatorluğu’nu iktisadi yönden çökertme planları tam bu sıralar ortaya konmuştur. Bu planda İstanbul Rum Kilisesine yani patrikhaneye Türk hazine ve iktisadiyatını yıkma vazifesi verilmiştir.³³

Yandaki Resim: Bizans Devleti’nin simgesi çift kartallı bayrak.

Yunanistan’ın kurucusu olan patrikhane, bir merhale hedef olarak, Karadeniz sahillerinde Pontus Devleti kurmak için harekete geçmiş ve Yunan ordularının İzmir’i işgalini

²⁸ Haydaroğlu, a.g.e., s. 177.

²⁹ Berk, a.g.e., s. 15.

³⁰ Şahabettin Tekindağ, “Osmanlı İdaresinde Patrik ve Patrikhane”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul, 1967, s. 51.

³¹ Bekir Berk, *Patrikhane ve Kıbrıs*, İstanbul, 1962, s.11.

³² T.C. Genel Kurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı, *Türk Yunan İlişkileri ve Megalo İdea*, Ankara, 1985 s. 63.

³³ Kıbrıslıoğlu, a.g.e., s. 15.

müteakip, Pontus haritasını tabettirip metropolitleri vasıtasıyla Anadolu'da dağıttırıştır. Patrikhane mümessilleri, Venezilos ile temas ettikten sonra Rum muhacirlerine yardım etme maskesi altında Mavri Mira Cemiyetini kurmuşlar, toplanan paralarla silah ve cephane depolanmış ve teşkil edilen çetelerle müslüman Türklerin katledilmesine başlanılmıştır.³⁴ Patrikhane yurdumuzun iç iktisadiyatını büyük ustalıkla, başta İngiliz ortakları olmak üzere Avrupa'nın diğer tüccar devletleri ile tapusuna geçirmiş, Türk üretim kaynaklarını günümüze ve daha kim bilir nice yıllara kadar sürecek bir haraca bağlamıştır.³⁵

Lozan antlaşmasından önce patrikler, patriklik esası ile beraber başlarına da Konstantin'in saltanat alameti olan ve pençesinde küre-i arzı tutan pırlantalı Bizans İmparatorluğu tacını giymekteydiler. Siyasi bir iddia taşıyan bu alametlerin, Lozan'dan sonra terki gerekirken patrik bu taci taşımakta devam ettiği gibi, Bizans İmparatorluk kilisesi teşkilatına uygun olarak metropolitlikleri hala muhafaza edilmiştir. Piskoposların yakalarını da Bizans arması süslemiş ve bütün metropolitler ayinlerde başlarına çift kartallı Bizans arması ihtiva eden taçlar giymeye devam etmişlerdir.³⁶

Yandaki Resim: Ermeni Ortodoks Kilisesi, İstanbul.

Mustafa Kemal Atatürk ise patrikhanenin faaliyetlerini şu şekilde belirtmektedir; “Bilahare elde edilen mevsum malumât ve vesâik ile te'eyüt ettiği, İstanbul Rum Patrikhanesinde teşekkül eden Mavri Mira heyeti, vilayetler dahilinde çeteler teşkil ve idare etmek, mitingler ve propagandalar yapmakla meşgul Yunan salib-i ahmeri, resmi muhacirin komisyonu; Mavri Mira heyetinin teshili mesaisine hadim. (yardımcıdır) Mavri Mira tarafından idare olunan Rum mekteplerinin izci teşkilatları, 20 yaşını geçmiş gençler de dahil her yerde teşkilatlanmaktadır. Ermeni Patriği Zoven Efendi de Mavri Mira heyetiyle hem fikir olarak çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tamamen Rum hazırlığı gibi ilerliyor. Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde teşekkül etmiş ve İstanbul'daki merkeze bağlı Pontus Cemiyeti suhuletle ve muvaffakiyetle çalışıyor.” Atatürk Türk devriminin ardından azınlık haklarının ele alınmasında bu hususları göz önüne alarak hareket etmiş ve hiçbir azınlık gruba ayrıcalık ve kapitülasyon nevinden imtiyazın verilmemesi için özellikle gayret göstermiştir.

Cumhuriyet Döneminde Patrikhanenin Faaliyetleri ve Megola İdea İlkesi:

1955 yılında bir gazetede çıkan habere göre; “Fener patrikhanesinin Vatikan gibi bağımsız bir devlet haline getirilmesi için Yunanistan'da yapılan teşebbüslerin memleketimizde uyandırdığı tepki devam etmektedir. Türk ceza kanunu herhangi bir şahsın Türkiye'de cumhuriyet rejimine ve memleketin toprak bütünlüğü ile Devletin hükümlerine haklarına karşı harekete geçmesini ve Türkiye sınırları içinde ayrı bir devlet kurmaya kalkışmasını suç saydığı ve çok ağır cezalarla müeyyidelenirdiği için bizzat Atenagoras, ne de patrikhaneye mensup bir başka şahıs memleketimizde oturup, öte yandan Fener'in bağımsız bir devlet haline gelmesini açıkça isteyebilmektedir. Fakat gerek patrikhane ile ilgisi olan çevreler, gerek Atina'nın hareket tarzını takip edenler Athinaiki gazetesinin neşriyatını durup dururken muharririn kafasından çıkmadığını ileri sürmekte ittifak halindedirler. Sultanahmet civarında ve Ayasofya'ya yakın bir mahallede kurulması arzu edilen Fener din Devletin arazisinin asgari üç kilometrekare olması istenmektedir. Böyle bir Devletin iç ve dışişleri, maliye bakanlıkları, bir miktar polis ve gösteri askeri bulunacağı gibi, Bizans kartallı bir bayrağı ve vatandaşları da mevcut olacaktır.”³⁷

Aslında bu haber patrikhanenin ve Yunan'ın tüm tasarılarını gözler önüne sermektedir. Megalo İdea ülküsü peşinde koşan Rumlar İstanbul'un Türklere kalmasını hiçbir zaman

³⁴ Berk, *a.g.e.*, s. 11-12.

³⁵ Kıbrışoğlu, *a.g.e.*, s. 20.

³⁶ Berk, *a.g.e.*, s.18.

³⁷ Berk, *a.g.e.*, s.21.

sindirememişler ve sindiremeyeceklerdir. Bu onların emelleri tek istek ve arzuları olarak sürüp gitmektedir. Büyük Yunanistan kurulması hususunda her türlü faaliyete girişilmiştir. Bunun uygulanışı sırasında yüzlerce Türk öldürülmüştür ve basında Avrupalı devletlerce Türk'ü kötü tanıtmak adına birçok yalan yanlış haberler duyurmuşlardır.

Devleti yıkmak için girişilen faaliyetlerden, Mavri Mira Heyeti'nin çevirdiği dolaplardan şöyle bahsedilmektedir: "Ele geçirilen vesikalar ve toplanan bilgiler ile, İstanbul Patrikhanesi'nde teşekkül eden Mavri Mira Heyeti;

1. Vilayetler dahilinde çeteler teşkil etmek ve idare etmek,
2. Mitingler tertip etmek,
3. Propaganda planları hazırlamak ve bu alanda faaliyete geçmek,
4. Resmi kuruluşların desteğini temin etmek,
5. Rum okullarında izci teşkilatı kurmak, 20 yaşını geçmiş gençleri bu teşkilata dahil ederek yetiştirmek,
6. Türkler aleyhine Ermeniler ile işbirliği sağlamak,
7. Trabzon havalisinde teşekkül eden Pontusçuluk faaliyetlerini idare etmek ile sorumlu olacaklardır.³⁸

Yandaki Resim: Fatih Sultan Mehmet'in Bosna'nın fethedilmesi ardından bölge halkının dini serbestiyetini kanunlaştıran berâtı. (1468)

Sonuç

Yunanistan'ın bağımsızlığından beri Megalo İdea olarak isimlendirilen ve merkezi İstanbul'da olacak Bizans-Yunan İmparatorluğunu canlandırma olarak tanımlayabileceğimiz bir politika izlenmiştir. Bu hedeflere ulaşabilmek için Yunanlıların Türk Devlet'i aleyhine her türlü propaganda yoluna başvurmuşlar, Osmanlı Devleti'nin en sıkışık zamanında yararlanma politikası izlemişlerdir. Politikalarında amaçlarına ulaşabilmek için de sürekli Avrupa'da bir büyük devlete dayanmışlardır.

Yunanistan bu politikalarda sürekli Fener Rum patrikhanesi ile işbirliği içinde olmuş ondan büyük destek sağlamıştır. Bu şekilde faaliyette bulunan Yunanistan, ortaya

çıkan her fırsatı değerlendirerek sürekli Osmanlı Devlet'i aleyhine genişlemiş ve yeni topraklar elde etmiştir. Yunanistan, bağımsızlığından itibaren Balkan Savaşları sonuna kadar topraklarını bir kat büyütülmüştür.

Yunanistan, Anadolu'ya yönelik öne sürdüğü tezlerinde başarılı olmak, aynı zamanda hedeflediği bölgelerde Rum nüfusunu artırıp çeteler oluşturarak politikalarına zemin yaratmak için, Tanzimat'tan beri uygulamaya çalıştığı gibi şimdi mütareke ortamından da istifade ile, çeşitli yollarla Adalar ve Yunanistan'dan Rum nüfusu kaydırmaya başlamıştır. Hedeflenen bölgelerde Rum çeteleri oluşturulmuş, bu şekilde Türkleri huzursuz ederek yerlerinden kaçırtmak ve huzursuzluk çıkararak bir işgale de zemin hazırlanmak amacına hizmet edilmiştir.

Patrikhane Anadolu'da faaliyetlerin yürütülmesinde öncülük yapmıştır, yönlendirici olmuştur. İstanbul patrikhanesi 1814'te kurulan ve Bizans'ı yeniden ihya etmek doğrultusunda faaliyet gösteren Etniki Eterya Cemiyeti'nin merkezi olmuştur ve bu özelliğini 1821-1919 yılları arasında tüm gücüyle uygulamıştır. Bu cemiyetin yanı sıra merkezi İstanbul patrikhanesinde şubeleri Anadolu ve Trakya'da olmak üzere Mavri Mira, İzci Derneği, Rum Kızılhaç Derneği ve Pontus Derneği kurulmuştur.

³⁸ T.C. Genel Kurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı, *a.g.e.*, s. 66.

Bunların yanı sıra Rumların siyasi faaliyetlerini yürütmek üzere küçük Asya Cemiyeti adlı gizli bir teşkilat kurulmuştur.

Mondros Mütarekesini Anadolu'nun paylaşılması için çok önemli bir fırsat olarak gören patrikhane ve ona bağlı metropolitler, Yunanistan ile tam bir işbirliği içerisine girmiştir. Mütareke dönemi boyunca Adalar ve Yunanistan'dan Rumların Anadolu'ya sokulmalarında, yine Bolşevik İhtilali nedeniyle Rusya'dan göç eden Rumların Karadeniz sahillerine yerleştirilmeleri yönünde öncülük etmişler ve gayret sarf etmişlerdir. Rumların ezeli ve ebedi gayeleri daima, Bizans'ın çift başlı kartalını yeniden canlandırmak olmuştur. Günümüzde Fener-Rum patrikhanesi ile ilgili siyasi ve uluslararası platformdaki bazı gelişmeler belirttiğimiz tarihsel çizgi içerisinde doğru analiz edilerek gelecekte geçmişte yapılan hataların tekrar edilmemesi sağlanabilir. Burada birincil görev konunun en önde muhatapları olarak siyasilere düşmektedir. Fakat ondan da önemlisi siyasileri dahi bu konuda bilgilendirecek tarihçileridir. Tarihçiler konunun tarihsel ve objektif bir panoramasını milli-manevi değer yargılarımız, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çıkarları ve istiklal anlayışımız doğrultusunda tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermek zorundadırlar. Fener-Rum Patrikhanesi ve benzer tüm mihraklar belirttiğimiz doğrultuda gözler önüne serilerek amaçları, yöntemleri ve stratejileri ile Türk milletinin bilgisine ve ilgisine sunulmalıdır.

KAYNAKÇA

ATALAY, Bülent, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001

BERK, Bekir , “*Patrikhane ve Kıbrıs*”, *Şebilürreşad Dergisi*, Dağcın Güneş Yayınları, İstanbul 1962.

BERK, Bekir, “*Fatihden Bu Yana Patrikhane*”, *Şebilürreşad Dergisi*, Dağcın Güneş Yayınları, İstanbul, 1962.

ÇELİK, Mehmet, *Türkiye'nin Fener Rum Patrikhanesi Meselesi*, Akademi Kitapevi, İzmir 1998.

DELEON, Jak, *Balat ve Çevresi Bir Semt Monografisi*, Can Yayınları, İstanbul, 1991.

EMİRHAN, Sami, *Fener Rum Patrikhanesinin Dünü, Bugünü ve Yarını*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.

HAYDAROĞLU, İlknur Polat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, Ankara, 1993

KIBRISLIOĞLU, İrfan, *Patrikhane Köstebekleri: Balat ve Fener Semtlerinin Rehabilitasyonu*, Fatih Belediyesi Avrupa Birliği UNESCO Dünya Mirası Merkezi Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003.

ÖZBİLGE, Faik Ahmet, *Fener Balat Ayyansaray*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2005.

ÖZYILMAZ, Emre, *Heybeliada Ruhban Okulu*, Tamga Yayınları, Ankara 2000.

TEKİNDAĞ, Şehabettin, “*Osmanlı İdaresinde Patrik ve Patrikhane*”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*.

Türk Yunan İlişkileri ve Megalo İdea, TC Genel Kurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.